

Wetenschapsbeleid in Vlaanderen

Jan Nuyts

Voorzitter Vlaamse Werkgroep Wetenschapsbeleid, Focus Research

De Vlaamse overheid heeft beslist het budget voor wetenschappelijk onderzoek fors te verhogen. Dat is verheugend, vindt Jan Nuyts. Minder verheugend vindt hij de overheidsbemoeyenis, waardoor voorwaarden gesteld worden aan vorm en inhoud van het fundamenteel onderzoek.

Een discussie over wetenschapsbeleid en de situatie van het fundamenteel onderzoek in Vlaanderen heeft onvermijdelijk twee gerelateerde componenten: een kwantitatieve (de middelen) en een kwalitatieve (de structuur). Van de middelendiscussie komen we op de duur automatisch bij de structuurdiscussie terecht. De volgende beschouwingen reflecteren grotendeels standpunten die in de voorbije jaren ontwikkeld werden door de Vlaamse Werkgroep Wetenschapsbeleid van Focus Research; de organisatie die (onder meer) de belangen van het wetenschappelijk onderzoek in Vlaanderen, en in het bijzonder van het fundamenteel onderzoek, behartigt.

Belabberde financiële situatie

De wetenschappelijke gemeenschap in Vlaanderen lijdt aan een nijpend gebrek aan mogelijkheden. Elke onderzoeker ondervindt het aan den lijve. Het is de laatste jaren ontzettend moeilijk geworden om onderzoeksprojecten, dienstreizen, enz., gefinancierd te krijgen. Wetenschappers moeten steeds meer van hun kostbare tijd spenderen (lees: verkwanselen) aan het zoeken naar financiële middelen om onderzoek te doen waar ze uiteindelijk steeds minder tijd voor overhouden. Het gaat daarbij vaak om het voorzien in banale minima. Wanneer de personeelsleden van een universitaire afdeling door de beperktheid

van het gewone budget bijvoorbeeld 'gerantsoeneerd' moeten worden tot 200 fr. telefoonkrediet en 100 fr. postkrediet per maand voor alle dienstcorrespondentie (een reëel voorbeeld van een niet zo kleine dienst aan een niet zo kleine Vlaamse universiteit), dan is er iets mis. Veel erger nog: steeds meer vaak veelbelovende academici moeten vechten om in de Vlaamse universitaire wereld te overleven. Het aantal 'verliezers', die gedwongen worden de weg naar het buitenland, of naar de industrie, of ook steeds meer naar het werkloosheidsbureau te kiezen (een wel erg cynische vorm van brain-drain) is de laatste jaren enorm hoog. De malaise in academische middens is dan ook groot. Gevoelens van frustratie en demotivatie zijn manifest aanwezig.

De crisis in het onderzoek is weliswaar een internationaal fenomeen, verbonden met de opvolgende economische crisissen in de Westerse wereld. Maar in Vlaanderen en België is het probleem wel zeer schrijnend. De OESO-cijfers over de besteding van overheidsmiddelen voor 'Onderzoek en Ontwikkeling' (O&O) zijn bekend: in 1992 besteedde België een schrale 0,6% van het BBP aan O&O, terwijl het Europese gemiddelde op 0,92% lag. Wij lopen daarmee duidelijk achter op landen zoals Italië (0,8%), Nederland (0,85%), het Verenigd Koninkrijk (0,91%), Duitsland (1,03%), of Frankrijk (1,27%), of ook de VS (1,16%), en zitten eerder in de buurt van landen

zoals Ierland, Portugal en Spanje. Ook de interne cijfers staan op storm. Recente gegevens van de Vlaamse Interuniversitaire Raad [1] tonen aan dat sinds 1982 het aantal academische personeelsleden op het kader van de Vlaamse universiteiten met 113 (4,5%) is gedaald. Onderwerpen is het aantal studenten met meer dan 13.000 (meer dan 26%) gestegen. Bovendien wordt steeds meer aandacht gevraagd voor de kwaliteit van het universitair onderwijs (een terechte vraag, maar nauwelijks realiseerbaar zonder aangepaste mogelijkheden), en krijgen de universiteiten steeds meer extra taken opgelegd (meer aandacht voor permanente vorming en bijscholing - ook een terechte vraag, maar niet als daar geen middelen voor worden geboden). In die context is het wetenschappelijk onderzoek het kind van de rekening; steeds minder academici hebben steeds minder tijd om zich ernstig met hun onderzoek-sopdracht bezig te houden.

De Vlaamse overheid is niet ongevoelig voor de belabberde situatie van het onderzoek in Vlaanderen: de laatste jaren heeft zij een inspanning gedaan om de kredieten voor het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NF-WO) alsook de financiële middelen van de universiteiten voor niet-gericht onderzoek geleidelijk aan te verhogen. Ook de nieuwe Vlaamse regering heeft de intentie te kennen gegeven deze inspanning voor O&O te willen verderzetten, met de bedoeling op termijn de Europese norm te bereiken. Het is een heuglijke vaststelling dat de neerwaartse trend van voor 1992 daarmee eindelijk omgebogen is, en dat we mogen hopen voor de toekomst. Maar de weg is lang en de achterstand is enorm. De positieve gevolgen zijn tot hiertoe in ieder geval nog niet te merken in de dagelijkse praktijk aan de 'onderzoeksbasis', wel in tegendeel. De effecten van de vroegere besparingen - de volledige en blijvende blokkering van de kaders van de universiteiten bijvoorbeeld, die de indienstneming van 'nachwuchs' onmogelijk maakt - beginnen nu pas echt door te dringen. En er is geen beterschap in zicht.

Fundamenteel of toegepast

De Vlaamse overheid blijkt meer geïnteresseerd in toegepast dan in fundamenteel onder-

zoek: de budgetten voor de eerste categorie zijn in ieder geval veel sterker gestegen dan die voor de laatste (tussen 1992 en 1995 is er een stijging met 815 miljoen fr. voor fundamenteel en met 1.650 miljoen fr. voor toegepast onderzoek). Zo heeft de Vlaamse overheid het voorbije jaar ook een aantal nieuwe instituten opgezet ter bevordering van onderzoek in enkele zeer specifieke spijstechnologische richtingen, zoals de biotechnologie en de informatietechnologie, elk met ruim bemeten budgetten van ca. 1 miljard fr. per jaar. Daartegenover verbleken de kredietverhogingen voor fundamenteel onderzoek - die nota bene alle wetenschappelijke disciplines samen moeten spijzen. We vergelijken dus appels van de variëteit Golden Delicious met alle soorten citrusvruchten samen. Een vergelijking op eenzelfde niveau - van de beschikbare budgetten voor één fundamentele discipline, theoretische fysica bijvoorbeeld met die voor de toegepaste richting van de biotechnologie - zou er helemaal disproportioneel uitzien. Deze tendens pro toegepast onderzoek is uiteraard niet eigen aan de Vlaamse overheid alleen. Zij zit daarmee op dezelfde lijn als de federale en Europese wetenschapsbeleid. Denk maar aan het feit dat het leeuwendeel (bijna 6 miljard fr. per jaar) van de resterende federale begroting voor wetenschappelijk onderzoek naar de ruimtevaart gaat, en daarmee feitelijk vooral gebruikt wordt ter stimulering van bedrijven die spijstechnologie in die richting ontwikkelen. En de toegepaste oriëntatie van onderzoek in de Europese Unie - in de lijn met de algemene economische oriëntatie van die instelling - blijkt niet alleen uit de soorten van onderzoeksdomeinen die zij rechtstreeks financiert, maar ook bijvoorbeeld uit de richtlijnen voor hoger onderwijs en onderzoek in het Memorandum over Hoger Onderwijs in de Europese Gemeenschap van enkele jaren geleden, dat een volledig economische en bedrijfsgerichte opvatting ook van onderzoek uitstraalt [2].

In discussies over de verdeling van financiële middelen wordt het onderscheid tussen fundamenteel en toegepast onderzoek de laatste tijd in twijfel getrokken. Ten onrechte. De scheidingslijn tussen de twee 'types' van wetenschap is misschien niet altijd scherp en er zijn vele graden

van 'fundamenteelheid' en 'toegepastheid' van onderzoek, maar het is niettemin essentieel om de diverse doelstellingen van onderzoek te onderscheiden. Fundamenteel onderzoek heeft tot doel de werkelijkheid te begrijpen, van het heelal tot de atoomkern, van de sociale structuren tot de menselijke geest en zijn produkten, waaronder de cultuur. Toegepast onderzoek daarentegen heeft tot doel op grond van kennis over de werkelijkheid (op elk van de genoemde domeinen) specifieke praktische toepassingen te ontwikkelen, die (vaak) beantwoorden aan directe economische of maatschappelijke behoeften. Toegepast onderzoek is dus gericht onderzoek, fundamenteel onderzoek is niet gericht. Het sleutelwoord bij dit laatste is: pure nieuwsgierigheid om nieuwe feiten te ontdekken.

Wetenschappers uit toegepaste richtingen zoals de biotechnologie argumenteren graag - terecht - dat zij naast toegepast onderzoek ook fundamenteel onderzoek doen. Een argument dat 'wetenschapspolitici' natuurlijk graag overnemen. Maar in vergelijking met het onderzoek in inherent 'fundamentele' disciplines is dit fundamenteel onderzoek onvermijdelijk minder fundamenteel, want ingegeven door de behoeften van het toegepast onderzoek; is het secundair, want in functie van het toepassingsdomein; en is het selectief, want enkel uitgevoerd in beperkte domeinen die direct betrekking hebben op het toepassingsdomein. Massale financiële injecties in economisch cruciaal geachte sectoren als de biotechnologie en de informatietechnologie komen dus onrechtstreeks wel een beetje ten goede aan bepaalde selectieve types van fundamenteel onderzoek (respectievelijk in bepaalde sectoren van de celbiologie en van cognitief georiënteerde humane wetenschappen zoals de linguïstiek en de artificiële intelligentie), maar de grote meerderheid van de echt fundamentele disciplines, zowel in de positieve als in de humane sector (inclusief zeer ruime delen van de biologie en van de cognitieve wetenschappen), hebben er geen enkele baat bij.

Men kan zich allicht afvragen wat dan wel het bezwaar is tegen een bevoordeling van het toegepast onderzoek. Per slot van rekening levert dat toch de meest directe resultaten op die de

gemeenschap ten goede komen. Het is echter een vergissing het al dan niet gericht zijn van onderzoek te verwarren met aan- of afwezigheid van 'maatschappelijke relevantie' of 'bruikbaarheid'. In de eerste plaats levert fundamenteel onderzoek een cruciale bijdrage aan het algemene intellectuele en culturele klimaat van de samenleving, wat een zeer belangrijke component is van de algemene levenskwaliteit, die in deze economie-georiënteerde tijden al te vaak vergeten wordt. Maar nog afgezien daarvan is ook het economische belang van fundamenteel onderzoek, zij het onrechtstreeks, enorm. Toepassingsgericht onderzoek is immers onmogelijk zonder de inzichten uit fundamenteel onderzoek. Het is bijvoorbeeld alleen maar dankzij het feit dat Mendel in het midden van de 19de eeuw, op grond van pure nieuwsgierigheid (in zuiver fundamenteel onderzoek dus) de wetten van de voortplanting heeft ontdekt, dat het hele biotechnologische bedrijf van vandaag mogelijk is. In de mate dat men er van overtuigd is dat toepassingsgericht onderzoek van het allergrootste maatschappelijke belang is als de motor voor welvaart en vernieuwing, moet men er dus evenzeer van overtuigd zijn dat fundamenteel onderzoek van het allergrootste maatschappelijke belang is als de onmisbare voedingsbodem voor toegepast onderzoek.

De voorkeur van politieke overheden voor toegepast onderzoek is omwille van het economische succes op korte termijn ongetwijfeld te begrijpen. Fundamenteel onderzoek werkt nu eenmaal erg traag, en praktische toepassingsmogelijkheden laten meestal decennia op zich wachten. Investeringsdaar in zullen dus zelden op korte termijn 'rendabel' worden. Maar een financieringsbeleid daarop baseren is kortzichtig, en een onevenwichtige verdeling van fondsen tussen toegepast en fundamenteel onderzoek is op termijn nefast. Op die manier zal de voedingsbodem voor het toegepaste onderzoek immers opdrogen, en om het even hoeveel geld men dan nog investeert in spitstechnologische sectoren, de resultaten zullen achterwege blijven. Men kan erover discussiëren waar het juiste evenwicht tussen de twee types van onderzoek moet liggen, maar een principe van één 'funda-

mentele frank' tegen één 'toegepaste frank' lijkt niet overdreven. Op dit ogenblik staan we echter ver van een billijk evenwicht. Het op zich al aanzienlijke overwicht van toegepast onderzoek in de overheidsbudgetten staat immers ook nog in een context waarin het toegepaste onderzoek sowieso al een zeer serieuze financiële input uit het bedrijfsleven krijgt, daar waar het fundamentele onderzoek uit die sector nauwelijks iets te verwachten heeft. Het is trouwens ook zinloos om van het bedrijfsleven te verwachten dat het meer zou investeren in fundamenteel onderzoek: bedrijven hangen - in tegenstelling tot de overheid - nu eenmaal (meestal) af van (relatief) korte-termijn opbrengst en dat is incompatibel met de aard van fundamenteel onderzoek. De stimulering van fundamenteel onderzoek is m.a.w. vrijwel uitsluitend een taak voor de overheid, en die taak zou voor haar belangrijker moeten zijn dan de stimulering van het toegepaste onderzoek.

Neiging tot dirigisme

In een context waarin de overheid de beschermer van fundamenteel onderzoek zou moeten zijn, is het trouwens paradoxaal dat er recentelijk vanwege die overheid pogingen werden ondernomen om in te grijpen in de werking van één van de hoofdrolspelers in het wetenschapsbedrijf in Vlaanderen, het NFWO; en dat op een manier die op zijn minst bedenkelijk kan genoemd worden. Bedoeld wordt het (weliswaar gelukkig nog steeds niet goedgekeurde) ontwerp-besluit dat de Vlaamse regering in 1994 heeft uitgewerkt en waarin zij in de toekomst de financiering van het NFWO wil verbinden aan haar goedkeuring van door het NFWO op te stellen vijf-jaren-plannen. Voor alle duidelijkheid: het NFWO biedt verschillende types van onderzoeksfinanciering aan personeelsleden van de Vlaamse universiteiten (reis- en conferentiekredieten, kredieten voor de aankoop van apparatuur en de praktische uitwerking van projecten, enz.), en kent bovendien mandaten, op verschillende niveaus (doctoraats- en post-doctorale mandaten van bepaalde duur, en mandaten van onbepaalde duur, toe aan onderzoekers die actief zijn aan de Vlaamse universiteiten. Dit alles op 'projectbasis',

d.w.z. op grond van door de onderzoekers ingediende onderzoeksvoorstellen die aan een zeer strenge internationale kwaliteitsbeoordeling worden onderworpen.

Welnu, voor zover het bij het in dit ontwerp-besluit bedoelde vijf-jaren-plan om een zuiver financieel beleidsplan zou gaan, is daar uiteraard niets op tegen. Maar het gaat om meer. Het plan moet o.m. rekening houden "met de algemene doelstellingen en uitgangspunten van het wetenschapsbeleid zoals die door de Vlaamse regering werden geformuleerd in haar beleidsdocumenten" (art.6, §1), en het moet aangeven hoe het NFWO "een domeinspecifiek wetenschapsbeleid uitbouwt met aandacht voor bepaalde prioriteiten" (art.6, §2, 2°), met aandacht voor "de wijze waarop de beleidsorganen een algemeen wetenschapsbeleid voeren" (art.6, §2, 3°). Wat ook de bedoeling is van de auteur(s) van dit ontwerp-besluit, het zet de deur wijd open voor een inhoudelijke sturing en dus voor de intrede van economische en politieke belangen in het fundamentele onderzoek in Vlaanderen. Dit is overigens niet het eerste teken van dirigisme. Een gelijkaardige tendens tot sturing is ook reeds gebleken in het Besluit van de Vlaamse regering betreffende de financiering van de geconcerteerde onderzoeksacties en van de speciale fondsen voor onderzoek aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap.

Wellicht moet deze tendens ook weer begrepen worden vanuit een economisch perspectief: de overheid zal allicht hopen die soorten fundamenteel onderzoek die vlugger rendabel worden - die m.a.w. dichter aansluiten bij toegepast onderzoek - te kunnen bevoordelen. Maar in deze redenering schuilt een miskenning van de aard van het wetenschappelijke ontdekkingsproces. Gericht niet-gericht onderzoek is een contradictio in terminis. Welke ontdekkingen rendabel zullen blijken, is niet voorspelbaar. En het is evenmin voorspelbaar wie een ontdekking doet, wanneer ze gebeurt, hoe ze gebeurt, of in verband met welk studiedomein of studie-object ze gebeurt. De potentie daartoe is overal aanwezig. Toeval is altijd een essentiële eigenschap van de belangrijkste wetenschappelijke ontdekkingen geweest, en het toeval moet ook vrij zijn gang kunnen

gaan als fundamenteel onderzoek haar essentiële maatschappelijke taak van toeleveraar van belangrijke nieuwe inzichten wil blijven spelen. Politici kunnen evenmin als wie dan ook het toeval een handje toesteken, en externe inmenging, zeker van politiek-economische aard, is daarom volledig uit den boze. Het NFWO moet als 'vaandeldrager' van het fundamenteel onderzoek in Vlaanderen ten allen prijze haar volledige autonomie kunnen bewaren [3]. Dit alles is overigens hoegenaamd geen pleidooi tegen maatschappelijke controle op ethisch gevoelige toepassingen van wetenschappelijk onderzoek; wat een heel andere discussie is.

Een ontzuilde academische structuur

Het voorgaande betekent natuurlijk niet dat er geen nood is aan structurele hervormingen in de academische wereld in Vlaanderen. De sector wordt al lang geplaagd door een ver doorgedreven verzuiling, waarvan het wezen ligt in ideologische of politieke tegenstellingen, die evenwel versterkt worden door zuiver intern-academische belangentegenstellingen en 'machts'factoren. Het resultaat hiervan is - cru gesteld - een ruime mate van parochialisme in het academische beleid, met een 'eigen volk eerst' reflex in het personeelsmanagement (het aantal onderzoekers dat de kans krijgt van universiteit te wisselen in Vlaanderen is belachelijk gering), en een tendens tot 'afscherming' in de uitbouw van onderzoek (het aantal gevallen van diepgaande en grootschalige samenwerking op wetenschappelijke projecten tussen Vlaamse universiteiten is eveneens belachelijk klein). Onnodig te beargumenteren dat dit het wetenschappelijk onderzoek ernstig schaadt: in dit systeem wordt het lot van academici en onderzoeksprojecten al te vaak beslecht, niet door hun inherente wetenschappelijke kwaliteiten - de enige factor die een rol zou mogen spelen bij de bepaling van welk onderzoek gesteund moet worden - maar wel door belangen die voor de wetenschappelijke produktie totaal irrelevant zijn. De academici - ook die met de touwtjes in handen - belijden steeds vaker de noodzaak van verandering in die toestand, maar in het dagelijkse universitaire leven is daarvan niets te merken. Zonder twijfel omdat de principes van de

verzuiling hun eigen leven zijn gaan leiden en aan de academici (op alle beleidsniveaus) de regels van het spel dicteren.

Daarom is het een goede zaak dat er recent, en vooral in de politieke wereld, stemmen opgaan voor een mogelijke herorganisatie van het universitaire landschap in Vlaanderen. Alleen is de vraag wat de precieze bedoelingen van deze 'stemmen' zijn. Het resoluut depolitiseren van de verzuilde structuren behoort jammer genoeg meestal niet tot de perspectieven die men hoort vooropstellen, zeker niet vanuit politieke hoek. Dit is nochtans precies iets waar de politieke wereld een belangrijke rol in te vervullen heeft - maar daarvoor is er nood aan 'gedepoliteerde' politici, en dat is jammer genoeg nog steeds een zeer zeldzame soort (toch zeker als het op daden aankomt). Een perspectief dat men wel meestal hoort, is dat van een rationalisatie in het academisch aanbod aan de universiteiten: er is een te grote versnippering van vakrichtingen, niet alle oriëntaties moeten aan alle universiteiten aanwezig zijn. Specifiek in verband met onderzoek wordt gewezen op een streven naar grotere kritische massa's van onderzoekers. Die gedachte vindt men ook in het reeds genoemde Vlaamse ontwerp-besluit betreffende het NFWO. Het NFWO krijgt daarin ook de opdracht aan te duiden hoe de middelen "complementair kunnen worden samengebundeld tot zwaartepunten met kritische onderzoeksmassa" (art.6, §2, 1°), en zoals al gezegd moet het streven naar "een domeinspecifiek wetenschapsbeleid met aandacht voor bepaalde prioriteiten" (art.6, §2, 2°).

Dat er een herorganisatie van het academisch aanbod mogelijk of zelfs wenselijk is staat buiten kijf. Hopelijk zal daarover in de toekomst een ruim, open en niet-politiek debat gevoerd kunnen worden, waarin ook universitaire machtsfactoren terzijde blijven, en de belangen van onderzoek en onderwijs de hoofdtoon zullen voeren. Met betrekking tot het onderzoek wil ik het volgende stellen. Formuleren zoals die in het ontwerp-besluit over het NFWO suggereren een tendens om te streven naar de grootschalige uitbouw van enkele selecte onderzoeksdomeinen binnen de grote wetenschappelijke disciplines, op specifieke plaatsen (aan één bepaald labo of

universitair departement). Dit herinnert onmiddellijk aan het netwerkenbeleid dat de Nederlandse overheid hanteert en dat in de Nederlandse wetenschappelijke wereld zelf inmiddels heel negatief beoordeeld wordt, omdat het een aantal zeer evidente negatieve effecten heeft: kleine, maar daarom niet onbelangrijke onderzoeksstromingen komen nauwelijks nog aan bod; heel wat potentieel vernieuwende stromingen, die noodzakelijkerwijze zeer klein beginnen (vaak zelfs bij één persoon) en vaak onvermijdelijk buiten de gangbare tendensen in een discipline staan, krijgen geen kans; en het essentiële principe van open concurrentie tussen verschillende onderzoeksgroepen wordt teniet gedaan door de (quasi-)monopolisering van bepaalde types van onderzoek aan bepaalde instituten. Dergelijke situaties moeten uiteraard worden vermeden. Het stimuleren van groepsonderzoek met voldoende kritische massa, over de huidige universiteitsgrenzen heen, en op zo'n manier dat die universiteitsgrenzen hoegenaamd niet meer van tel zijn - het volledig 'mobiliseren' van onderzoekers en onderzoek dus - moet één van de hoofdpogingen van elke hervorming zijn. In geen geval mag afbreuk gedaan worden aan de mogelijkheden van onderzoekers om individuele of kleinschalige onderzoeksprojecten van hoge kwaliteit uit te werken, of om op verschillende plaatsen alternatieve, of zelfs parallelle benaderingen van zelfde problemen na te streven (in deze door economische rationalisatie gedreven tijden wordt al te vaak vergeten dat het in volledige onafhankelijkheid dubbel doen van eenzelfde onderzoek, in principe de wetenschappelijkheidsgraad - de kwaliteit en betrouwbaarheid - ten zeerste ten goede komt). En nogmaals, alle dirigistische ingrepen van overheidswege zijn uit den boze. In een gezond fundamenteel onderzoeksklimaat moet het onderzoek zelf kunnen bepalen of het grootschalig of kleinschalig wil, kan of moet zijn, en de enige factor die een rol mag spelen bij de bepaling of onderzoek gesteund wordt, is de inherente wetenschappelijke kwaliteit ervan.

Allicht zullen vele politici met een rationalisatie van de academische structuren vooral hopen een financiële besparing te kunnen doorvoeren. Dat kan en mag in geen geval de bedoeling zijn.

In een situatie waarin het wetenschappelijk onderzoek (en onderwijs) sowieso al aan bloedarmoede leidt, is zelfs bij interuniversitaire integratie elke (verdere) vorm van afslanking in het academisch personeel en zijn werkingsmiddelen volledig uit den boze. Voor zover rationalisatie tot een integratie van de bestuursystemen op het organisatorische en administratieve niveau kan leiden, kan dit zeker middelen vrijmaken, maar die zullen hard nodig zijn om de hoge noden van het onderzoek en onderwijs zelf te lenigen.

Overigens kan precies het NFWO een zeer belangrijke rol spelen in het doorbreken van de grenzen tussen de universiteiten. Het NFWO is, vanuit het perspectief van het fundamenteel onderzoek een min of meer ideale instelling. Het besteedt zijn middelen hoofdzakelijk op grond van de inherente kwaliteiten van ingediende projecten en staat los van zowel politieke, economische als tot op grote hoogte ook van universitaire belangen [4]. Precies om die reden zou het NFWO het belangrijkste kanaal van de overheid moeten zijn om het fundamenteel onderzoek in Vlaanderen en België te stimuleren (buiten de normale financiering van de universiteiten uiteraard), en zou het tot het ene en enige loket moeten gemaakt worden voor de financiering van projecten (zoals het IWT het ene en enige loket zou moeten zijn voor het toegepast onderzoek). Iedereen zou erbij gebaat zijn mochten ook initiatieven zoals bijvoorbeeld de 'interuniversitaire attractiepolen' en geconcerteerde onderzoeksacties via het NFWO versluisd worden, en mochten de gelden die onlangs bv. voor biotechnologie en informatietechnologie vrij gemaakt zijn via het IWT en het NFWO besteed zijn, i.p.v. via speciaal ervoor opgezette aparte institutjes. In een moeras van alternatieve kanalen, die elk met eigen, telkens andere criteria en maatstaven werken, kan men alleen maar verdwalen en verdrinken. Alleen met het NFWO (en het IWT) als enig loket kunnen alle onderzoekers verzekerd zijn van een gelijke toegang tot alle beschikbare middelen, van gelijke kansen, en van een evaluatie enkel en alleen op grond van de kwaliteit van het onderzoek, volgens hoog aangelegde criteria die voor iedereen dezelfde zijn. En enkel op die manier is de maatschappij, en de politieke over-

heid, verzekerd van de best mogelijke besteding van haar middelen.

Een volwaardig vorsersstatuut

Nochtans zit het NFWO op dit ogenblik, net zoals de universiteiten, in ademnood. Dat vertaalt zich niet alleen in een vermindering van beschikbare onderzoekskredieten, maar ook in beperkingen (o.m. ook onder politieke druk opgelegd) van het aantal onderzoeksmandaten die het kan toekennen. De situatie is vooral kritiek op de niveaus van de post-doctorale mandaten en van de mandaten van onbepaalde duur. Wat deze laatste categorie betreft, is er enkele jaren geleden zelfs een bovenlimiet van 200 posities ingevoerd, voor alle disciplines, gespreid over alle Vlaamse universiteiten. Deze limitering is eigenlijk het gevolg van een combinatie van de financiële situatie met problemen over de bedoeling van deze mandaten. In het huidige concept moeten zij hooggekwalificeerde onderzoekers gedurende enige tijd de kans geven zich ten volle aan hun onderzoek te weiden, in afwachting dat zij kunnen overstappen naar de kaders van de universiteiten zelf. Het zijn m.a.w. doorstromingsmandaten. Die doorstroming blijkt evenwel niet te werken: het aantal mandaathouders dat ook reëel overstapt naar de universitaire kaders is vrij klein. Reeds enkele jaren probeert de overheid een betere doorstroming te 'forceren', door een deel van de jaarlijkse financiering van het NFWO afhankelijk te maken van een 'afvoer' van 5% van de in dienst zijnde 'vaste' mandaathouders (die dan uiteraard wel mogen vervangen worden door nieuwe onderzoekers).

Er zijn veel dimensies aan deze specifieke problematiek, die hier niet uitgediept kunnen worden (zie daarvoor de in noten 3 en 4 genoemde werkdocumenten). In ieder geval is één van de belangrijkste redenen waarom de doorstroming van vaste NFWO-vorsers niet werkt het feit dat de kaders van de universiteiten al jarenlang overvol zitten, en in de laatste jaren eerder afgeslankt dan uitgebreid zijn. De druk om jaarlijks 5% van de mandaten door te laten stromen creëert voor het NFWO dan ook het probleem van de kwadratuur van de cirkel met (onvermijdelijk) allerlei ongunstige effecten. Eén daarvan is

een verhoogd risico op ontslag van de mandaathouders bij te zwakke prestaties. Dat er strenge kwaliteitsbewaking plaatsvindt en dat mandaten beëindigd worden als de onderzoeker geen redelijke kwaliteitsnorm haalt, is niet meer dan normaal. Maar er ontstaat natuurlijk druk om de kwaliteitsnorm steeds hoger te leggen en dat wordt op de duur echt onredelijk als men vergelekt met de normen die voor de kaders van de universiteiten gehanteerd worden. Bij het NFWO kunnen zo mensen bedreigd worden die in vergelijking met sommige van hun collega's van de universitaire kaders nog steeds een zeer behoorlijk niveau halen. Immers, de kwaliteitsevaluatie bij indienstneming van NFWO'ers (op alle niveaus trouwens, niet alleen bij de posities van onbepaalde duur) is sowieso al veel rigouzeuzer dan bij de meeste universitaire benoemingen (dat is volledig terecht; de universiteiten zouden het NFWO daarin trouwens best volgen), de universitaire kaders zijn op dit ogenblik ook niet echt onderworpen aan kwaliteitsbewaking, en ontslag bij onvoldoende prestaties is zo goed als onbestaande.

Een ander negatief effect van de '5%-doorstromingsregel' is dat er een grote druk staat op de rectoren van de universiteiten (die ook in de raad van bestuur van het NFWO zitten) om voor elke vervanging op het vaste kader van hun instelling, als het maar enigszins kan, een vaste mandaathouder van het NFWO 'over te hevelen', ook al is dat eventueel niet de ideale situatie vanuit het perspectief van de te bezetten positie. Waardoor al die onderzoekers die (vaak door omstandigheden die niets met hun kwaliteiten te maken hebben) niet in het circuit van het NFWO zitten steeds minder kansen krijgen om op het kader van de universiteiten terecht te komen. En waardoor het belangrijke principe van openbaarheid van vacature uitgehold wordt. De '5%-doorstromingsregel' is dus een goed voorbeeld van hoe een ongetwijfeld goed bedoelde maatregel uiteindelijk ongewenste effecten heeft.

Er is echter ook een principieel aspect aan deze doorstromingsproblematiek, nl. de vraag of het wel zo redelijk is ervan uit te gaan dat alle NFWO-onderzoekers hoe dan ook ooit terecht moeten komen op het kader van de universitei-

ten. Fundamenteel onderzoek is meer dan belangrijk genoeg voor de maatschappij opdat er een ruime, volwaardige en volledig in die functie staande personeelsomkadering voor zou voorzien worden. Er is dus alle reden om het beroep van 'onderzoeker' in zijn eigen recht te erkennen, en onderzoekers de mogelijkheid te bieden hun volledige carrière enkel en alleen in functie van het fundamenteel onderzoek op te bouwen, zonder belast te worden met onderwijstaken. Het voorbeeld van verschillende buitenlandse instituten voor fundamenteel wetenschappelijke onderzoek (zoals het Franse CNRS of het Duitse Max-Planck Gesellschaft) tonen het nut daarvan aan. Men kan natuurlijk argumenteren dat het personeel van de universiteiten, naast haar onderwijsopdracht, toch ook aan fundamenteel onderzoek kan en moet doen. Zeker. Maar fundamenteel onderzoek is nu eenmaal vaak zo arbeidsintensief dat een aanzienlijke onderwijsopdracht naast de onderzoekopdracht vaak bezwarend is voor de uitvoering van het onderzoek. Bovendien is er nogal wat onderzoek - heel vaak juist het meest geavanceerde onderzoek - dat niet direct zijn neerslag vindt in onderwijs, zodat een nauwe binding onderzoek-onderwijs in die gevallen niet opgaat. En tenslotte is de belasting van de kaderleden van de universiteiten op dit ogenblik zo hoog dat juist het fundamenteel onderzoek meer en meer uit de boot valt. Zeker in de huidige omstandigheden is een aanvullend, zuiver op onderzoek gericht kader zoals dat van het NFWO dus geen overbodige luxe.

Kortom, het is niet alleen hoog nodig dat de universiteiten opnieuw ademruimte krijgen om een opbouwend personeelsbeleid te voeren. Het is ook nodig dat het NFWO een sterke financiële stimulans krijgt zodat het zijn belangrijke taak als motor van het fundamenteel onderzoek ten volle waar kan maken. En daarbij is er alle reden om deze instelling ook het mandaat te geven om een

volwaardig kader van 'fundamentele onderzoekers' uit te bouwen.

Tot slot

De term wetenschapsbeleid' is, in een politieke context, een gevaarlijke term, omdat hij op verschillende manieren kan verstaan worden. Er is ongetwijfeld een belangrijke taak voor de overheid weggelegd in het aanbieden van middelen voor onderzoek, in het bijzonder voor fundamenteel onderzoek, en in het helpen bij de uitbouw van geschikte structuren voor de besteding ervan (en dit omvat ook het helpen ontzuielen van de universiteiten, of het helpen bij de uitbouw van het NFWO tot het centrale loket voor fundamenteel onderzoek). Maar haar taak ligt in geen geval bij het bepalen van de vorm en inhoud van het onderzoek zelf. Wetenschapsbeleid' mag dus in geen geval een inhoudelijk voorwaardenbeleid zijn, maar mag enkel een structureel kansenbeleid zijn.

[1] Zie *Universiteit en beleid*, 9/2, februari 1995.

[2] Het standpunt van Focus Research betreffende dit Europese memorandum is te vinden in het werkdokument *Standpunt van Focus Research betreffende het Memorandum over Hoger Onderwijs in de Europese Gemeenschap*, opgesteld door de *Task Force Menselijke Hulpbronnen van de Commissie van de Europese Gemeenschappen* (oktober 1992).

[3] Een uitvoerige reactie van Focus Research op het ontwerp-besluit betreffende het NFWO is te vinden in ons werkdokument *Naar een geleide plan-economie in het fundamenteel onderzoek in Vlaanderen? Standpunt van Focus Research met betrekking tot het Ontwerp-Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de financiering van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek* (september 1994).

[4] Focus Research heeft haar standpunt betreffende de rol en werking van het NFWO uiteengezet in een uitvoerig werkdokument: *Naar een vernieuwd Fonds voor Fundamenteel Wetenschappelijk Onderzoek: Een voorstel van de Vlaamse Werkgroep Wetenschapsbeleid van Focus Research* (december 1994). Dit en eerder genoemde werkdokumenten zijn verkrijgbaar op het secretariaat van Focus Research of bij de auteur van dit artikel.